

Неђо Г. ЈОШИЋ*
Институт за српски језик САНУ
Београд

Оригинални научни рад
Примљен: 30. 11. 2022.
Прихваћен: 22. 2. 2023.

РИЈЕЧИ С ПЕРИФЕРИЈЕ ЛЕКСИЧКОГ СИСТЕМА – ЗАСТУПЉЕНОСТ И ОДНОС ПРЕМА ЊИМА У РЕЧНИКУ САНУ**

Аутор се у раду бави лексиком с периферије лексичког система заступљеном у досадашњим томовима *Речника САНУ*. Посебна пажња се посвећује именима и презименима, њиховим међусобним творбено-семантичким везама и односима, те њиховом мјесту у општем лексичком фонду српског (српскохрватског) језика.

Кључне ријечи: лексичка периферија, имена, презимена, топоними, Речник САНУ, лексикологија и лексикографија, српски језик.

Лексички систем једног језика схваћен у најширем смислу обухватао би цјелокупан лексички фонд, дакле, његову основну, базичну лексику, његову фразеологију, терминологију (народну и стручну), али и лексику с периферије лексичког система. Што је лексичка грађа шира и потпунија, што су боље разрађени механизми који служе за успостављање лексичко-семантичких веза и односа – то је опис лексикона темељитији, то је и рјечних датоба језика обухватнији и бољи, те може да пружи поуздане основе за нова лексиколошка и слична проучавања, за успостављање и утврђивање теоријских језичких претпоставки или за њихову надградњу, па и за оповргавање већ постојећих.

Лексика с периферије лексичког система у рјечницима описног типа не мора обавезно да се лексикографски представља, или не мора да се представља у цјелини. Од замисли како велики описни рјечник једног језика тре-

* nedjo.josic@isj.sanu.ac.rs

** Овај рад настао је у оквиру *Одсека за лингвистичка истраживања савременог српског језика и израду Речника САНУ*, који је финансирало Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, на основу уговора бр. 451-03-68/2022-14, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ 17. 1. 2022. године.

ба да изгледа, од његове концепције и прикупљене језичке грађе, зависи у коликој мјери би лексичка периферија могла да улази у такав рјечник. Засад нисам упоређивао стање шта поједини рјечници из словенског свијета обухватају у томе погледу.¹ Зато ћу да се усредсредим на *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* (1959–) и његову грађу, у настојању да општрам мјесто **имена, презимена и топонима као лексичких слојева с периферије лексичког система српског (српскохрватског) језика**, повлачећи повремено паралеле са стањем у другим рјечницима или лексикографским издањима. Наравно, то нису једине категорије ријечи с лексичке периферије. Има и других група лексичких јединица на рубу лексичког система, као што су **имена домаћих животиња** (која су у приличној мјери заступљена у *Речнику САНУ*), нпр. *пѝрга* (кокошка, крава, овца, пас), *плàнѝнка* (овца, крава, коза), *плàвица* (крава, кобила, коза), *пòвòјка* (овца или крава повијених рогова); **називи народних обредних или црквених празника**: *Очеви*, *Пàнаћѝр*, *Пантèлијевдàн*, *Пàтерице*, *Пòкрижак*, *Покрòвија*, *Пòкровица* итд.; **ријечи из бројаница**: *петрушан*,² *пѝпавица*, *пѝрипѝс* итд. **или сличних фолклорних форми, уопште ријечи без правог семантичког садржаја, ријечи тамнога постања**, како је то својевремено називао С. Новаковић, а можда и још понешто. Нове концепције Академијиног рјечника на овај или онај начин обухватиле су ономастичку грађу. Огледна свеска из 1944. године (*Речник српског књижевног и народног језика*, огледна свеска) таквој грађи даје веома запажено мјесто. Онамо се наводе презимена *Главàновић*, *Глàвоња*, *Глàвоњић*, *Глàвòр* итд., или мјеста: *Глàвàј*, *Главàнац*, *Глàвање* итд. У старом српском именослову, како то показује именик Милице Грковић, постојала су имена с мотивном ријечју *глава*: *Глава*, *Глават* и *Главеш* (Грковић 1977: 64).

Обимна ономастичка грађа нашла је своје мјесто у духу претходне концепције и у савременој концепцији *Речника САНУ*. Од првога тома наовамо лична имена (уз покоји псеудоним) и презимена уносе се у оној мјери у којој то омогућују релевантни рјечнички извори и замишљени опсег Академијиног рјечника. У уводу штампаном пред првим томом овога рјечника (у одјелјку назначеном као *Напомене о обради текста речника*, стр. XXXIII), оквирно се одређује однос према ономастичкој грађи: „Овај Речник не може обухватити цео ономастикон (имена, презимена и сл.) ни топономастикон (географска имена), јер би то знатно увећало његов обим; зато се мора вршити избор, да се покажу углавном лексичке особине и главне категорије образовања код тих речи.” Ономастичка грађа овога рјечника обрађује се на један типизирани начин карактеристичан за описне рјечнике. Осврћући се на обраду ономастичке грађе у описним рјечницима, Ладислав Згушта у виду опаске наводи: „Ако лексикograf odluči da izbjegne bilo kakve enciklopedijske

¹ Рјечник нпр. бугарске Академије (*Речник на българския език*, 1977–) не даје ономастичку грађу. *Рјечник хрватскога или српскога језика* Југославенске академије знаности и умјетности као превасходно историјски рјечник, обухватио је ономастичку грађу, тј. имена и презимена посвједочена у корпусу припремљеном за овај рјечник, а надасве замашан број топонима са штокавског терена.

² „Петар, Петар, петрушан / Меће дупе на нишан / Те га гађа капетан” (Јован Миодраговић, *Речник САНУ*, под *Петрушан*).

elemente, moguće je obrađivati vlastita imena na jedan uopšteniji način: u tom slučaju, dovoljno je navesti samo njihovu funkciju (npr. muško ime; prezime; ime mjesta i sl.) (Zgusta 1991: 113).

А. Лична имена

Речник САНУ као рјечник савременога језика прилично исцрпно обухвата српска (српска и хрватска) а у некој мјери и муслиманска мушка и женска имена. Начело које се спроводи при уносу имена идентитетске је природе – то мора да буде право, стварно име, постојеће посвједочено у релевантном извору. Креације писаца у томе погледу не сматрају се релевантним лексичким јединицама, колико год да су такве јединице у творбено-семантичком погледу уклопљене у наш антропонимијски систем. У вези с тим, *Упутства за израду Речника* сасвим су јасна: „У Речник се уносе сва имена домаћег порекла, а од страних имена она која су одомаћена (у ограниченим размерима)“ (Упутства, тачка 222). Имена унесена у *Речник САНУ* јесу имена из савременог ономастикона, из извора (етнографских и других) која временски обухватају XIX и XX вијек. Потреба да се у овом рјечнику изрази савремено језичко стање видљива је и у овој сфери лексикона. Тако је у овом рјечнику с компонентом *бог* (с основама *бог-*, *бож-*) обухваћен немали број мушких и женских личних имена код којих се очитују различити видови образовања:³

- а. једночлана имена (настала суфиксацијом): *Бòгиња, Бòгић, Бòгица, Бòгиша, Бòгоје, Бòгун, Бòжан, Бòжика, Бòжич, Бòжина, Бòжићко; Бòжана, Бòжанка.*
- б. двочлана имена: *Бòгдāн, Бòгбòј, Бòгомїр, Бòгосав, Бòжидār; Бòгдана, Бòгдāнка, Бòгосава, Божидārка, Бòжица.*
- в. хипокористичке форме: *Бòгде, Бòда* (: Богдан, Божидар, Слободан), *Бòжа, Бòжица, Бòжо; Бòжа* (: Божана).

Свједоци смо како су ова имена данас ријеткост, изузимајући теко она што су одувјек била активна и систему именовања, па и данас, нпр. *Бòгдāн, Бòгдана, Бòжана*, а уз ова и ријетко које још с основинском ријечју *бог*. Управо овакви антропонимијски факти показатељ су да се систем именовања у српској средини мијења, да превире, да се нека имена губе, друга се актуелизују, а трећа тек рађају и тако уобличавају стање карактеристично за неки временски пресјек. Ово се свакако односи и на механизме творбе. Некад су била актуелна имена са суфиксима *-ић* или *-ич*, а данас се спора-

³ „Sa stanovišta oblika – наводи Валентин Путанец – особно се име може проучавати као моноксем (mononim), двочлано име, надимак, алоготно име, помодно име, као кратика-име (hipokoristik), као izvedeno ime“ (Путанец 1976: IX). Као моноксемна имена Путанец наводи нпр. *Вук, Паун, Орао, Роб* итд. и за њих назначује да потичу „iz preindoevropskog doba“; као двочлана имена из древне хрватске прошлости Путанец наводи: *Беридруг, Берикој, Берислав, Беривој* итд.; за помодна: *Олег, Игор, Свен, Инге, Ингеборг* итд. (Путанец 1976: IX–X).

дично јављају, нпр. *Богоић, Драгић, Милић, Радич* (Грковић 1977),⁴ или са суфиксом *-ихна*: *Божихна, Будихна, Војихна, Јовихна, Перихна* (Грковић 1977). Да је именслов подложен промјенама, давно је уочио и Вук Караџић. У предговору *Мале простонародне славено-сербске рјеснарице* (1814), дубоко осјећајући превирања у српској културној историји он износи сљедеће запажање: „По горе именованим мјестима и по Ресави јошт су Сербљи налик на старе Сербље: и међу њима се јошт чују наша лиепа Славено-Сербска имена.” Вук је налазио за сходно да и такву лексичку грађу уврсти у *Српски рјечник*.⁵ Без такве лексике сваки потпунији рјечник описног типа (а и Вуков лексикон стоји у прочељу српске описне лексикографије), био би мањкав, надасве када су посриједи везе и односи међу лексичким јединицама, нпр. оним у које ступају лексеме из основног фонда с лексичком грађом с периферије лексичког система, те лексичке јединице с периферије међу собом (нпр. лична имена с презименима итд.).

Ипак, да се још мало вратимо на имена у *Речнику САНУ*. У овом рјечнику обухватају се важнија имена код Срба. У њему се дакле даје један индекс савремених или новијих имена. Даље рашчлањивање и анализа назначеног индекса могли би да дају занимљиве резултате о творбеном потенцијалу савременога антропономастикона, о мотивационим основама и његовим семантичким особеностима, о именотворству уопште (ако сам слободан да употребим овај термин),⁶ о културолошким факторима који утичу на развој система именовања код нас. Методолошки поступци у *Речнику САНУ* налажу да се уз одређено име да знамена какво је то име (мушко или женско), и то се у начелу чини за највећи број семантички прозирних имена. Али методологија израде даје могућност и за одређена појашњења која се уносе последице назнаке да је то име. Та појашњења су обично просто испоређење са обичнијим именима са истом творбеном осномом. Такво упућивање дато је нпр. уз имена *Белан* и *Бјелан* како би се (с обзиром на рефлексе гласа *ѣ*) она довела у непосредну гласовну и творбену везу. Упућивања једног нпр. мање обичног имена на друго обичније једноставно нема (као што се то веома често

⁴ Тако Томислав Маретић наводи незнатан број личних имена на *-ич* из Вукове, Даничићеве, Новаковићеве и друге грађе: *Годић, Радич, Рајич, Стојич*, те неколицину других имена која се поуздано могу реконструисати из презимена патронимијског поријекла: **Богдич* (: *Богдичевић*), **Бранич* (: *Браничевић*), **Добрич* (: *Добричевић*), **Драгич* (: *Драгичевић*) итд. (исп. Маретић 1886, Rad JAZU, књ. LXXXII: 108–109).

⁵ Тако нпр. под именом *Вујаш* у Вуковом приповједачком маниру стоји: „Приповиједа се да је некакав Вујаш имао кућу негдје између Мучња и Јавора, па га све Турци биједили које за што и глобљавали, а кад му се већ досади онда рече: Јаох Мучњу, мучан ти си! О Јаворе, јадан ти си! | Да падну кускуни с неба, | Вујашу би се о врату објесили” (Вук). Ова анегдота о Вујашу увелико надилази голи факат о постојању тога имена. Она пружа и неке етнолингвистичке информације и информације битне за сам систем именовања код Срба: а) да се име *Вујаш* у погледу географског одређења везује за југозападну Србију; б) да је име карактеристично за вуковски или предвуковски период; в) да спада у скупину имена с осномом *Вуј-* (*Вујдин, Вујак, Вујица, Вујош* итд.); г) да се творбено уклапа у скупину имена (с хипокористиком као осномом) изведених суфиксом *-аши* (*Вујаши, Драгаш, Вураши, Јоваши, Милаши* итд.).

⁶ Именотворство (рус. имятворчество, пјем. Namenscхöpfung, Namenbildung) у рјечнику Наталије В. Подољске је дефинисано као „Процесс создания преимущественно искусственных собственных имен в реальной жизни” (Подољска 1987: под одр. имятворчество).

чини код апелатива), јер свако име има свој језички идентитет, те се не могу подвргавати начелима стандардизације или нечему сличном (исп. Упутства: чл. 227). Изузев обичнијих имена код којих извори могу да изостану, „код сваког иоле необичнијег ономастичког образовања” дају се извори који на неки начин потврђују његову фреквентност (Упутства: чл. 228). У непосредној вези с неким правим именима јесу и тзв. хипокористичке форме, и оне се веома често дају у Академијином рјечнику, нпр. *Але* (: Александар), *Аџа* (: Александар и сл.), *Ашко* (: Атанасије и сл.), *Богде* (: Богдан), *Бода* (: Богдан, Божидар, Слободан), *Кџћа* (: Катарина) итд. Исти поступак спроводио је и Вук Караџић у своје рјечнику; и он је разликовао хипокористичке облике настале од правих имена.

Двочлана имена, некад веома жива као творбена категорија, данас се унеколико напуштају. Као творбени образац она су снажно заступљена и у новије доба, у XIX и XX вијеку. У Академијином рјечнику то су нпр.: *Богдџан* и *Богдџанка*, *Видосав* и *Видосава*, *Добросав* и *Добросава*, *Милосав* и *Милосава* (овдје су код неких имена назначене само основне акценатске форме), али савремено доба доноси и нове тенденције у систему именовања,⁷ које *Речник САНУ* и његова грађа једва могу данас да прате. Она несумњиво иду на штету националне културе. Некад веома моћан, антропонимијски систем код Срба једноставно се осипа, потиру се и нестају бројна дивна имена из наше давне и не тако давне прошлости, губе се његови некад устаљени творбени обрасци,⁸ уступајући мјесто новим типовима творбе, веома често са страним именима у основи.⁹

Б. Презимена

Како лична имена и презимена некако иду „руку под руку” и веома се често проучавају скупа, сасвим је разумљиво што се и њима у *Речнику САНУ* посвећује дужна пажња. У Огледној свесци Академијиног рјечника из 1944. године, с обзиром на расположиву грађу која је претходила њеној изради, презимена су заступљена у приличној мјери. Онамо се презимена углавном

⁷ „Лексика као специфичан инвентар културе”, жив и динамичан, непрекидно обогаћиван хиљадама нових јединица, својеврстан је сеизмограф који региструје промене у друштву, цивилизацији и култури” (Бартмињски 2011: 51).

⁸ У том погледу у обимној студији *О народним именима у Хрвати и Срби* Томо Маретић наводи: „Gotovo bi čovjek rekao, da narodnih naših imena i prezimena ima tolika množina, da ih nije moguće sva ni doznati, a nekmoli ispitati” (Маретић 1886, књ. LXXXI: 82). У назначеној студији Маретић је навео 219 суфикса од од *-а*, *-аџа*, до *-џен*, *-џин*, *-џош* којим се творе наша народна имена (Маретић 1886, књ. LXXXI: 83–153). Новији истраживачи проширили су, па и удвостручили опсег суфикса које је открио Маретић. Тако је Валентин Путанец (свакако користећи Маретићев индекс суфикса и неке новије пописе) устројио списак од 430 суфикса: „Ми смо тих суфикса набројали до 430 (не бројећи ту случај краткоћа–дужина слога у суфиксу). Dakako, међу њима има много њих који су, заправо, hibridni sufiksi” (Путанец 1976: XI).

⁹ Скоро сам чуо како је један млади брачни пар женском дјетету дао име *Елеонора* (као у оној поеми Едгара Поа). Њеној родбини је то странно, рогобатно, па просто желе да га посрбе: „Ма – каже баба – ми је сви једноставно зовемо *Лена*.”

нешто ближе одређују, нпр. *Глџван*, презиме у Босни и Црној Гори; *Глџвџновић*, презиме у Босни; *Глџвџнскић*, презиме у Бачкој, *Глџватовић*, презиме у Кучима, Црна Гора итд. Локализација презимена касније је напуштена. ОС из 1944. године тако данас чини свједочанство о другачијем лексикографском приступу овој сфери лексикона. У новој концепцији Академијиног рјечника (у неколико модификованој и прилагођеној новонасталим језичким околностима), нешто се другачије приступа обради презимена. Овамо се од првог тома (1959) уз свако презиме даје уопштена назнака да је то презиме, али се на основу постојећих извора наведених иза презимена, веома често да одредити крај или крајеви одакле оно потиче. Такав приступ у обради презимена своје оправдање налази у чињеници да је велики број наших презимена (ако не и највећи) преузет из етнографске литературе и грађе која има додирне тачке са њом. Презимена заступљена међу корицама *Речника САНУ* не чине цјеловит систем, али њихов индекс не показује ни велике празнине, тако да овај рјечник уз *Рјечник хрватскога или српскога језика ЈАЗУ*, данас представља незаобилазан извор у проучавању српских (српских и хрватских) презимена. Данас смо далеко од лексикона који би обухватио сва наша презимена. Ријетка презимена посвједочена нпр. у Шајкашкој: *Абурић*, *Агин*, *Газимиров*, *Јеловчанић*, *Крстул*, *Ораовски* итд. (Вуковић/Недељков 1983), показатељ су какав подухват тек стоји пред нашом научном заједницом. За нека од њих у Академијиним рјечнику наведена су сродна образовања, нпр. *Крстуловић*, *Ораовац*. Осврнемо ли се само летимично на имена која је обухватила Милица Грковић, нпр. *Була*, *Булаја*, *Булан*, *Булат*, *Булаш* итд. (Грковић 1977) и на презимена из друге књиге *Речника САНУ: Булајић*, *Булат*, *Булкић*, *Бурут* – схватићемо да међу њима постоје значењске и творбене везе. Такву семантичку и творбену повезаност карактеристичну за мноштво српских имена и презимена давно је уочио Вук Караџић: „Ова крштена имена Српска, што се налазе у овој књизи, живе и данас у народу Српскоме, по неким мјестима мање, по неким више. По Србији много и више има по Шумадији и доље преко Мораве, него горе преко Колубаре; а по Сријему, по Бачкој, и по Банату, више и има у презименима, него у именима” (Вук, предговор првом издању, стр. XVIII). У *Српском рјечнику* Вук презимена дијели у двије велике групе: презимена патронимијског (и матронимијског) поријекла и презимена надимачког карактера. За прву групу (а она чини главнину наших презимена) он даје ово образложење: „У Црној гори и у Херцеговини народ наш има своја презимена којима се породице позивају од кољена на кољено као и у осталој Европи; у Србији пак тога обичаја до нашега времена није било, него се сваки позивао по своме оцу [...] ако ли је кому отац умро прије матере он се је позивао по матери” (Вук, под ријечју презиме). Мало даље он даје и једно занимљиво етнографско запажање о напуштању старих презимена које су херцеговачки насељеници у Србији понијели из своје матице. Као примјер узима Карађорђевог војводу Младена Миловановића, чији су преци у Херцеговини били „од *Цџеровића*”.¹⁰

¹⁰ „Тако и кад су се – тврди Вук – који из Херцеговине или из Црне горе саселили у Србију, они су почевши се звати по овоме доњоземскоме обичају презимена своја мало по мало поизо-

Када се све ово малочас наведено има у виду, схватићемо и то да је цјеловит корпус наших презимена драгоцен извор за реконструкцију именослова код Срба, и не смо за његову реконструкцију, већ и за друга језичка, етничка и културно-историјска проучавања. За таквим схватањима поводили су се и аутори *Упутстава* за израду Академијиног рјечника: „од презимена уносити она која су интересантна по начину образовања (у морфолошком и семантичком погледу), а која су из области нашег језика” (Упутства: чл. 2229). Овим чланом на овлашан начин дате су упуте за избор и обраду презимена. Касније се искристалисало мишљење како у *Речник САНУ* треба уносити сва презимена са нашим (словенским и домаћим) основама из релевантних извора, ма како да су она грађена. Али, није увијек сасвим једноставно утврдити да ли неко презиме има заиста домаћу основу или се у њему рефлектовао какав нанос са стране. Зато се при избору презимена за унос приступа процјени. Одлучујућу улогу у томе имају лексичко-семантички параметри. Инсистирање на етимолошкој перспективи било би сувишно за рјечник описног типа. Тако су у *Речник САНУ* ушла презимена из српских крајева: *Паћа*, *Паћански* (из Летописа Матице српске), *Паћарац* (Горња Морава), и њих с више или мање оправдања у творбено-семантичком везујемо за основинску лексему *nâh* (тур. рак) = чист, уредан и сл. За презимена *Паћалат*, *Паћелат* наведена у *Лексику презимена* (као најпотпунијем индексу презимена са тла бивше Социјалистичке Републике Хрватске), оцијењено је да су странага поријекла и њихов унос не би био у складу са постојећим пропозицијама.

Подсећајући се Маретићеве основне подјеле презимена,¹¹ коју је Путанец даље рашчланио на четири велике групе, а други проучаваоци антропонијског система даље усложњавали и цјепкали (исп. Путанец 1976: XII–XIII) – желим да нагласим како би, пажљивим проучавањем, индекс презимена у *Речнику САНУ* могао да покаже сву разноликост њихових видова мотивисаности и сву сложеност њихових образовања. Као илустрацију навео бих неколицину презимена евидентираних на првих стотинак страница 19. тома.

- а.** презимена изведена од личног имена: *Павáновић* (: Паван), *Павáсовић*, *Павáтовић*, *Пáвац*, *Пáвелић*, *Пáвџкић*, *Пáвечић*, *Пáвешић*, *Пáвин*, *Пáвићев* (: Павић), *Пáвићевац*, *Павићевић*, *Павичевић*, *Павичић*, *Павишевић*, *Павишин*, *Павишић* итд.
- б.** презимена с личним именом у функцији презимена: *Пáван*, *Пáвиша*, *Пáвлак*, *Пáвлан*, *Пáвлица* итд.
- в.** презимена настала према надимку: *Оцòкољић*, *Òчинић* (: очинак), *Òшан*, *Òшановић*, *Òшафовић*, *Òшепа*, *Ошљанац*, *Оштрòкапа* итд.

стављали, гдјекоји и позаборављали, а гдјекојима ако се и спомињало старо презиме највише су их као поруге ради њиме називали. Мени је приповиједао знатни поглавица из Карађорђијева времена *Младен* да је он старином из Дробњака из села Тушимље од *Церовића*, али се је звао по оцу *Миловановић*” (Вук, под ријечју презиме).

¹¹ „Нije потребно даље распредати овога предмета, за то закључујемо и велимо: по своме постанју и најстаријем народном осјећању само су оно права презимена, која се свршавају на *-овић* (*-евић*); све су друго имена, која су истом секундарним путем могла добити значење презимена” (Маретић 1886: 91–92).

- г. презимена с топонимијским основама: *Ќџџк, Пајжџин, Пајжџинскиј*;
- д. презимена настала према називу за какво занимање: *Оштáревић* (: òштáр), *Оштарих*, *Оштрић* итд.

Већ и овај скромни преглед важнијих група српских (српских или хрватских) презимена довољно је илустративан да укаже на главне правце у развоју и обликовању наше савремене антропонимије, о њеним важнијим особеностима, о важнијим творбеним моделима у њој, па и да да неке назнаке о њеним социолингвистичким особеностима.

В. Топонимија

При изради описних рјечника једнога језика једно од најважнијих питања које се поставља на самом почетку израде, свакако је питање: у којој мјери обухватити лексички фонд, тј. шта обавезно уносити а шта изостављати. Као што смо видјели, уредништво *Речника САНУ* определијело се за унос имена и презимена, док уносу топонимије у начелу дат маргинални значај. „Овај Речник – наглашавао је А. Белић – не може обухватити цео ономастикон (имена, презимена и сл.) ни топономастикон (географска имена), јер би то знатно увећало његов обим; зато се морао вршити избор, да се покажу углавном лексичке особине и главне категорије образовања код тих речи. Од географских имена узета су и она која историски представљају нарочити значај” (Белић 1959: XXXIII). У погледу топонимије, при изради првог тома Академијиног рјечника уредништво као да се руководило начелом спроведеним у *ОС 1944*, које налаже унос топонимије у некој не тако занемарљивој мјери. Ова огледна свеска (међу граничним ријечима *глава–глеце*) доноси поприличан број топонима, и њих ближе географски одређује. Нпр. *Глáвичáни, Глáвичина, Глáвље* итд. Они општепознати географски термини што се јављају у функцији топографског имена у *ОС 1944* уопштено се одређују, с назнаком да се учестало јављају у топонимији.¹² То начело, дакле, спроведено је једино у првом тому *Речника САНУ*, па када се дошло до закључка да би потпунији унос топонимије битно проширило обим рјечника – у наредним књигама унос топонимије се своди на најнужнију мјеру. Од другог тома *Речника САНУ* топонимија се готово потпуно испушта; тако у наредним томовима изостају и она географска имена која је Вук опширно или опширније описао, као што су *Дѣбри, Дубокѡ, Кѡрона, Ђбљуба, Парáшиница* итд. Укратко, при уносу топонимије уредништво се у начелу држало двају основних принципа.

- а) Уносило је имена важнијих географских објеката какви су градови, веће географске области, планине, ријеке, котлине: *Бедѡрад,*

¹² „Начелно, властита имена немају синонимике и нису међусобно заменљива, немају деминуције и амплификације, немају множине ни кад се исти облик вишеструко примени, немају – кад су вишечлана – синтаксичке гипкости (способности за инверзију, елипсу у набрајању и сл.). Код апелатива су те категорије веома развијене” (Пешикан 1969: 258).

Ваљево, Краљево, Пирот итд.; *Драгачево, Јасеница, Лévач* итд.;¹³ *Бџуља, Кòсмај, Мèдведник* итд.; *Драва, Дрина, Колубара* итд.; *Кà-блāр, Óвчāр* итд. Упоредо с овим и топониме који имају важнији културно-историјски значај код Срба: *Делигрāд, Кајмакчāлāн, Кòсово* (поље на којем се одиграла битка између српске и турске војске 1389. године), *Мѝшāр* итд.

- б) Топониме чији је граматички склоп необичан у погледу творбене структуре. Њихов унос има за циљ да укаже на неке особеније категорије образовања: *Делиблато, Миљешѝвка, Ђбљуба, Петрова-рāдѝн* итд.)

Топонимија у Речнику САНУ, како је то напријед речено, није испуштена до краја. Она се обухвата дакле, али само у оној најнужнијој мјери, тек толико да се дā преглед према начелима важности (у првом реду географске или културно-историјске). Овим се топонимија као скуп лексичких јединица с периферије лексичког система ставља у други план, за разлику од имена и презимена која се системски уносе и потврђују на основу релевантне грађе.

ЛИТЕРАТУРА

- Бартмињски 2011:** Јежи Бартмињски, *Језик – слика – свет*, Београд: SlovoSlavia.
- Белић 1959:** Александар Белић, Увод, у: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, књ. 1, Београд: Српска академија наука и уметности, VII–XVI.
- Вук:** Вук Ст. Караџић, *Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*, Четврто државно издање, Београд 1935.
- Вук 1814:** Вук Ст. Караџић, *Мала прстонародња славено-сербска пѝсна-рица*, Беч.
- Вуковић/Недељков 1983:** Гордана Вуковић, Љиљана Недељков, *Речник презимена Шајкашке (XVIII и XIX век)*, Нови Сад: Филозофски факултет.
- Грковић 1977:** Милица Грковић, *Речник личних имена код Срба*, Београд: Вук Караџић.
- Згуста 1991:** Ladislav Zgusta, *Priručnik leksikografije* (prev. Danko Šipka), Sarajevo: Svjetlost.
- Јовићевић 1985:** Радојица Јовићевић, *Лична имена у старословенском језику*, Београд: Филолошки факултет Београдског универзитета, Монографије, књ. LVI.

¹³ Уз градове и важније географске области у Речнику САНУ се дају и њихови етници и ктетици (ако су у живој употреби), нпр. *Ваљевац, Ваљевчанин, Ваљевка; ваљевскѝ* (: Ваљево); *Лévчанин, Лévчāнка, лévачки, лévчанскѝ* (: Лévач).

- Јошић 2018:** Неђо Јошић, Ономастички речници, *Српска лексикографија од Вука до данас*, Београд: Српска академија наука и уметности и Савез славистичких друштава Србије, 329–339.
- Маретић 1886:** Tomislav Maretić, О народним именима и презименима у Хрвата и Срба, *Rad JAZU*, Zagreb, knj. LXXXI, 81–146; LXXXII, 69–154.
- Новаковић 1888:** Стојан Новаковић, Српска краљевска академија и неговање језика српског (Посланица Академији наука философских), *Глас Српске краљевске академије*, св. X, Београд, 1–89.
- ОС 1944:** Радосав Бошковић, Кирил Тарановски, Јован Вуковић, Сима Пандуровић, Исидора Секулић и др., *Речник српског књижевног и народног језика* (огледна свеска), Београд: Државна штампарија.
- Пешикан 1969:** Митар Пешикан, Разликовање властитих и апелативних имена у топонимији, *Наш језик*, XVII, 257–263.
- Подолска 1987:** Н. В. Подольская, *Словарь русской ономастической терминологии*, Москва: „Наука”.
- Путанец 1976:** Valentin Putanec, Eсеј о јежићном знаку и ономастичкој те о антропонимији у Хрватској (predgovor), *Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske*, Zagreb, V–XIV.
- Рјечник ЈАЗУ:** *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knj. I–XXII, Zagreb: Jugoslavenska akademija nauka i umjetnosti.
- Речник САНУ:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* (1959–), Београд: Српска академија наука и уметности.
- Упутства:** *Упутства за израду речника* (интерни рукопис), Београд: Институт за српскохрватски језик.

Недждо Г. Јошић

СЛОВА С ПЕРИФЕРИИ ЛЕКСИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ — ПРЕДСТАВЛЕННОСТЬ И ОТНОШЕНИЕ К НИМ В СЛОВАРЕ САНИ

Резюме

Словарь Сербской академии наук и искусств (1959–) был разработан и задуман так, чтобы, помимо основного лексического фонда, включал и лексическую периферию сербского (сербско-хорватского) языка. Это в первую очередь лексические единицы с ономастическими основами, но не только они. Имена и фамилии (и топонимия в необходимой мере), преимущественно из сербских источников, занимают очень важное место в понятой таким образом лексике. Это лексические пласты, взятые из более новых и современных источников, единицы которых, как правило, выявляют взаимные мотивационные и словообразовательные связи, часто и связи с некоторыми другими словами общего лексического фонда. Отношения словообразовательной и семантической взаимности особенно характерны для самого большого количества имен и фамилий. Личные имена и фамилии, представленные в Словаре САНИ, являются надежной опорой для культурно-исторических, лингвистических и этнических исследований нашего национального прошлого.

Ключевые слова: периферия лексической системы, имена, фамилии, топонимы, Словарь САНИ, лексикология и лексикография, сербский язык.